

Mivel nem magamnak írok Kós Károly munkásságáról, az **ÉPÍTÉSZRŐL**, jobb ha őt idézem majd másfél évtizeddel ezelőtt írt levelével.

Jobb, mert Ő emlékezik munkásságának egy rövid időszakáról nagy erőfeszítéssel olyan árnyaltan és gazdagon, ahogyan a kevés magnetofon- és televíziós felvételen értelemszerűen ez nem volt lehetséges. És ez pótolhatatlan dokumentum!

Jobb, mert ez a levél — minden kommentár nélkül is — akaratlan építészeti és építészeti válasz egy olyan kornak, ahol jelképesen és valóságosan is rendszeresen elvétik az arányt, a ritmust, nyelvelnek versenyhelyzetről, etikáról, humanus lakótelepek al- meg főközpontjairól.

És végül úgy vélem, ez a féltve őrzött levél ma már üzenet minden **KEDVES KOLLEGÁNAK** az igazi korszerűségről és magatartásról — a **NAGY KARD- CSÓKOLÓTÓL!**

Kós Károly levele Kerényi Józsefhez

Kedves Kollégám!

Szíves elnézését kérem, hogy még szeptember hó elején küldött levelére csak most válaszolok, de az írás már nagyon nehezemre esik, és mostanában még mindig több levelet kapok, mint amennyire a maga idejében válaszolni tudok.

Kollégám arra kér, írjam meg a Wekerle-telep központi piactere kialakításának, beépítési tervének, a megbízásnak és megvalósításnak útját, résztvevőit.

Ez ma számomra jórészt lehetetlen, két okból is:

1. 1944 őszén a rajtunk keresztül viharzott háború nyomában reánkzúdult rablócsöcselék kifosztotta és jórészt elpusztította sztánai otthonunkat. Ott, akkor semmisültek meg eddigvaló életem munkásságának minden dokumentumát tartalmazó dossziéim, s természetesen a Wekerle-telepi munkámra vonatkozó írásos és rajzos adataim is.

2. Wekerle-telepi építészeti tevékenységemről (1912—13) immár 6 évtized választ el. Akkor 29 éves voltam, most 91-ik életévemet töltöm be.

A fenti ténymegállapítás után, azt hiszem, kedves kollégám belátja, hogy kérdéseire, pusztán immár meggyengült emlékezetem csak igen hiányos és pontatlan, bizonytalan választ tudhat adni. De válaszom lényegét megelőzően azt is el kell még mondanom, hogy 1911 őszére úgy alakultak a dolgaim, hogy állandó budapesti jelenlétemre már nem volt szükség, viszont építészeti tevékenységem Erdély területére (Kolozsvárra és a Székelyföldre) tevődött át, tehát — tíz esztendei pesti tartózkodásom után — hazaköltözködtünk (feleségemmel) Erdélybe, és berendezkedtünk a Bpest—Kolozsvár—Brassó vasúti fővonal felezőjében, a vasúti állomás szomszédságában már másfél esztendeje Sztánán felépült házacskánkban.

Itt, Sztánán kaptam 1912 telén (január vagy februárban) a M. kir. Pénzügyminisztérium levelét, melyben a minisztérium Kispesti Munkás és Tisztviselőtelepének Építő-bizottsága (?) felkér: vegyek részt azon a szűkebb körű nyílt pályázatfélén (?), melynek tárgya: javaslatétel (szóban, írásban, ill. rajzban) a „Kispesti munkás és tisztviselőtelep” központi terének kialakítására. A továbbiakban felkéri a pályázókat, hogy javaslataikat Budapesten (pontos cím), már-

cius hó ?-án az Építőbizottságnak a tárgyban tartandó ülésén személyesen adják elő, ill. mutassák be. (És a többi, és a többi, amire már nem emlékszem.) Végül mellékeli a már jórészt beépített telep helyszínrajzát, kijelölve a központi tér kialakítása (beépítése) számára fenntartott beépítetlen területtel.

Jól emlékezem: a levéllel kapcsolatosan sokáig csupán azon töprenkedtem, hogy merészelnék-e javaslatot tenni egy városépítészeti probléma megoldására én, aki eddig ilyen problémával nem foglalkoztam (a városépítészeti akkoriiban a műegyetem tevékenységéből hiányzott), és Sztánán nem rendelkeztem városépítészettel foglalkozó szakkönyvvel.

De — ahogy a terminus közeledett — végül mégis nekifogtam, és az emlékezetembe idéztem, látott, ismerős bel- és külföldi téralakítások közül kiválasztottam a véleményem szerint legsikerültebbeket (szebeni „Groszer Ring”, és kolozsvári „Mátyás király-tér”) ezek pozitív tanulságainak alapján megfogalmaztam az én javaslatomat; amelynek lényege:

Zárt tér alakítása egyrészt a tér homlokoldalait zárt sorban beszegő 2 emeletes, egyenlő ereszmagasságú, tisztviselő lakásokat és a lakosság elsődrendű életszükségleteit kiszolgáló helyiségeket (patika, posta, trafik, élelmiszer stb.) tartalmazó épületekkel, másrészt a tér hosszoldalának zártágát megbontó nyílt utcatorlatokat áthidalásával, illetve a torkolatokat elkendőző, — a térbe beépítendő — valamilyen közcélú szolgáló épülettel.

Ezt az elgondolt javaslatomat felvázoltam egy 1:1000 léptékű alaprajzban és a tér egyik hosszoldalának sematikus homlokzati nézetében (1:500), s így felkészülve ültem vonatra, és Bpsten a kijelölt időben és helyen jelentkeztem javaslattevére a zsűri alakult építőbizottság előtt. (Elnöke a fővárosi vízművek közismert lángvörös hajú és szakállú igazgatója [nevét elfelejtettem], egyik tagja a Pénzügyminisztérium Virágh nevű öreg műszaki főtanácsosa volt.)

Mind az öt, nálam idősebb pályázó kollégám (nevükre nem emlékezem) ott volt már, amikor én — kissé megkésve — megérkeztem. Nagyléptékű, gondos kivitelezésű, színezett, felkasírozott — sőt egyike makettban ábrázolt — tervjavaslatok ott feküdtek sorban a terem közepén terpeszkedő hosszú asztalon, ahová aztán — utolsónak a sorban — a magam igen szerény méretű és szegényes kiállítású vázlatomat is elhelyeztem. (S ugyanakkor végigpillantva kollégáim vázlatain, megállapítottam, hogy azok egyike sem ábrázol zárt város-teret, hanem a teret beszegő telkekre szabadonállóan beépített házsorral szegélyezett sétatér-szerű változatokat . . .)

A zsűri sorban s egyenként számba vette a javaslattevéket és meghallgatta az illetékes szerzők szóbeli felvilágosításait; (az enyémet utolsónak), mire, alig néhány percnyi egymásközi purparlé után az elnök egyszerűen közölte velünk a zsűri indokolt döntését, mely a 6 javaslattevé közül az én zárt város-teret találta megfelelőnek a Wekerle-telep számára.

Virágh-főtanácsos pedig felkért, keressem fel másnap déltájt hivatalában: beszélni akarna velem a továbbiakra vonatkozóan, mert „sürgősen építeni kell”.

* * *

Másnap jelentkeztem Virágh főtanácsosnál, s azután is vagy 3-4 napon át naponta.

Mindenekelőtt abban állapodtunk meg, hogy tekintettel a sürgősségre, valamint az egyhangúság elkerülésének érdekében, az épületek terveit ne egy, hanem — az általunk adandó program alapján — több építész — közvetlen meg-

bizás alapján — készítse el, éspedig egy építész legfeljebb 2 épület tervét. (E megállapodás alapján kaptam végül — indításul, s részben irányításul is — megbízást az északi (?) téroldalon — elsőnek — felépítendő, utcaáthidalással összekötött két tisztviselői lakóház (földszinten bolthelyiséggel) terveinek és költségvetésének sürgős elkészítésére.

S utolsó napon megszületett a Pénzügyminisztériummal (miniszter — emlékezetem szerint: Lukács, államtitkár: Toth) kötött munkaszerződése, melynek engem kötelező lényege volt: a Wekerle-telep központi terét övező épületek tervező és kivitelező munkálatainak szervezése, irányítása, vezetése és adminisztrálása a telekparcellák kitűzésétől az elszámolásokig. Viszont a minisztérium biztosítja e munka számára a szükséges munkahelyiségeket, a megfelelő számú (és általa dotált) műszaki-, adminisztrációs és kiszolgáló személyzetet, valamint a munkaeszközöket és anyagokat.

* * *

Wekerle-telepi munkásságomat — emlékezetem szerint nyár elején (június?) kezdetem meg, az időközben erre a célra kiűritett, berendezett és felszerelt I. kerület Verbőczy-utcai öreg ház emeleti helyiségeiben (szemben a P. minisztérium keleti bejáró kapujával). S addigra én is — ideiglenesen: e kötelezettségem tartamára — felköltöztem Sztánáról Bpestre feleségemmel és elsőszülött csecsemő fiammal a Vár alatti Ilona-utcában bérelt és Mocsai asztalosmestertől kölcsönkapott bútorokkal berendezett kertes villalakásba. S miután időközben elkészültem a Telep főterére építendő lakóházak terveivel és költségvetésével, munkásságom azzal kezdődött, hogy a Wekerle-telepi építkezések kivitelezésének generálvállalkozója: a „Bloch és Holitser”-cég azonnal meg is kezdhette a kitűzött telken az első főtéri épületek alapozási munkáját . . .

Igy kezdődött ez a számomra újszerű munkásságom, igen hajszolt tempóban úgy, hogy 1912 karácsonyára fedél alá kerülhetett a tervezésekkel megbízott és mind a fiatalabb korosztályba tartozó építészek (akik közül ma már csupán Zrumeczky Dezső és Tornallyai Zoltán nevére emlékezem) egynémelyikének idejében beadott és jóváhagyott tervei szerinti épület . . .

* * *

A következő esztendő nyugalmasabban indult. Az immár kialakult munkarendszerben zökkenés nélkül, szaporán haladt a munka a kiteljesedés felé. De közben, a nyár elején, kisfiacskám súlyosan megbetegedett: hűlés (szeles budai kert és huzatos lakás), mellhártyagyulladás, tbc-gyanús tünetek stb. S amikor — hosszú hetek múlva — valamennyire helyrejött, az orvos javaslatára (magaslati hely, napsütés) a lábadozó gyermeket feleségemmel együtt hazaköltöztettem a magaslati levegős, napsütéses Sztánára. S miután akkor (nyár derekán?) a Wekerle-telep központi tere kiépítésének munkája olyan stádiumban volt már, hogy azt helyettem bármelyik arravaló építész kollégám folytathatta és befejezhette, tehát utódomul Tornallyai Zoltán kollégámat javasolva (amit akceptáltak is), egyúttal kértem munkaszerződéselem felbontását. Amit meg is kaptam, mire egy hónap múlva én is hazautaztam . . .

Hogy aztán hogyan fejeződött be a Wekerle-telepi főtér kiépítése, nem

tudom, mert én azóta, hogy elszakadtam a számomra nagyon hasznos és tanulságos munkaterületemtől, azt soha többé nem láttam viszont.

Kedves Kollégám! Ezeket az adatokat tudta az én immár gyarló emlékezetem kiásni 60 esztendő sírjuktól, s ezeket is csak részletekben, három hét alatt. S ezzel jó egészséget kívánva szívesen üdvözli nagyon öreg kollégája

KÓS KÁROLY

Kolozsvár, 1974. XI. 27.

Kunok

